

Staten en kiesstelsels: Zweden

Evenals landen als Nederland, België en Denemarken is Zweden een constitutionele monarchie met een parlementair stelsel. De verkiezingen verlopen er op grond van een stelsel van evenredige vertegenwoordiging. Toch zijn er belangrijke verschillen tussen genoemde landen. Dit dossier gaat over de staatsstructuur en het kiesstelsel van Zweden.

1. Structuur

Van de Scandinavische landen is Zweden het land met de grootste oppervlakte en de omvangrijkste bevolking. Van deze landen is Zweden ook het land waar – politiek gesproken – jarenlang de meeste belangstelling naar uit is gegaan. Dat heeft vooral te maken met het feit dat Zweden voor veel westerse sociaaldemocraten en linksgeoriënteerde politicologen en journalisten een functie als modelstaat vervulde. Het ‘Zweedse model’ was in hun ogen het ideaaltype van de moderne verzorgingsstaat. Maar door veranderende omstandigheden is dit model niet in de volle breedte houdbaar gebleken en heeft Zweden ingrijpende hervormingen doorgevoerd.

Als politiek systeem heeft Zweden een aantal bijzondere karakteristieken. Het land is een constitutionele monarchie, maar de koning vervult geen enkele politieke functie, niet bij de regeringsvorming en ook niet bij de afkondiging van wetten. Deze functies worden in Zweden vervuld door de voorzitter van het parlement. Opmerkelijk is ook dat in Zweden de volksvertegenwoordigers niet per partij bij elkaar zitten, maar per kiesdistrict. Deze opstelling is vooral bedoeld om eventuele conflicten te depolitiseren, hetgeen natuurlijk in het tegendeel kan werken als een land te maken heeft met regio’s die naar autonomie streven. Verder heeft de Zweedse constitutie een nogal afwijkend karakter – zij bestaat uit vier afzonderlijke documenten, namelijk:

- Wet op de troonopvolging van 1810
- Wet op de persvrijheid van 1949
- Wet op de regeringsvorm van 1974
- Wet op de vrijheid van meningsuiting van 1991

Van deze wetten is de derde het belangrijkste constitutionele document.

Zweden is onderverdeeld in 21 provincies en 290 gemeenten. De taken van de provinciale organen liggen vooral op het gebied van de gezondheidszorg, medische voorzieningen en verkeer. De gemeenten hebben veel taken: huisvesting, wegen, water, scholen, ouder- en kindzorg. Lokale en provinciale organen mogen zelf inkomstenbelasting heffen om de kosten te dekken.

In november 2023 telde Zweden 10.555.448 inwoners. De provincie Stockholm is met ongeveer 2,4 miljoen inwoners het meest bevolkingsrijke gebied.

2. Organen

Zweden heeft een eenkamerparlement, de Riksdag ('Riksdag'), waarin 349 afgevaardigden zitting hebben. De Riksdag wordt volgens een vaste tijdsinterval gekozen: eens in de vier jaar, en wel op de tweede zondag van september. Weliswaar bestaat de mogelijkheid het parlement te ontbinden en tussentijdse verkiezingen uit te schrijven, maar de vaste regelmaat wordt daardoor niet doorbroken. Dit is ook de reden dat er maar zelden tussentijdse verkiezingen plaatsvinden. De laatste vonden plaats in 1958.

Hoewel in veel landen de parlamentsvoorzitter in de staatsrechtelijke hiërarchie onder het staatshoofd komt, heeft hij in Zweden juist ook taken die in andere landen door het staatshoofd worden vervuld. Zo speelt hij een belangrijke rol bij de vorming van een regering. Na verkiezingen voert de parlamentsvoorzitter gesprekken met de partijleiders. Hij stelt dan op basis van de verkiezingsuitslag een kandidaat voor de functie van premier voor. Het parlement moet vervolgens stemmen, waarbij het voldoende is dat er geen absolute meerderheid tegen de premier stemt. Mocht de kandidaat vier achtereenvolgende keren niet worden geaccepteerd door de Riksdag, dan moeten binnen drie maanden nieuwe verkiezingen plaatsvinden.

In de Zweedse regering neemt de premier een sterke positie in. Als hij door het parlement is gekozen, kiest hij zelf zijn ministers en wijst hen de ministeries toe. De premier kan ook zelf ministers ontslaan. Een minister die niet langer het vertrouwen van het parlement geniet, moet zijn functie neerleggen. Als de premier om wat voor reden dan ook opstapt, dan valt de hele regering. Premier en ministers zijn gewoonlijk uit het parlement afkomstig. Na hun benoeming in de regering behouden ze hun parlamentszetel, maar hun parlementaire taken worden waargenomen door een plaatsvervanger. Op grond van deze regel heeft een minister wel het recht om als volksvertegenwoordiger in het parlement het woord te voeren, maar hij heeft geen stemrecht.

In Zweden komen relatief vaak minderheidsregeringen voor, regeringen dus die niet de steun van de meerderheid van het parlement hebben. Dat is soms het resultaat van een bewuste strategie om ook de oppositie invloed op het regeringsbeleid te geven, maar het heeft ook te maken met het gegeven dat een nieuwe regering niet de meerderheid van de stemmen voor hoeft te krijgen, maar dat de meerderheid van het parlement tegen de regering moet zijn. Overigens is het wel zo dat een motie van wantrouwen tegen de premier die met absolute meerderheid van de stemmen is aangenomen tot de val van de regering leidt.

Op provinciaal niveau bestaan in Zweden parallelle structuren. De centrale staat heeft in de provincies een aantal uitvoerende organen, die zich vooral bezighouden met sociale zaken en regionale planning. Aan het hoofd van de 21 provinciale organen staan de gouverneurs, die door de regering worden benoemd voor een periode van zes jaar.

Zowel de provincies als de gemeenten hebben ook hun eigen gekozen raden en besturen. Zij beschikken over een grote mate van autonomie. Er zijn 21 provinciale parlementen, die de inwoners van de betreffende provincies vertegenwoordigen. In alle 290 gemeenten bestaat een gemeenteraad, die op zijn beurt een gemeentebestuur kiest.

3. Verkiezingen

Zweden heeft een stelsel van evenredige vertegenwoordiging, maar het werkt weer anders dan in landen als Nederland of België. De Rijksdag telt 349 zetels, waarvan 310 vaste zetels namens de kiesdistricten en 39 vereveningsmandaten. Voor Rijksdagverkiezingen is Zweden opgedeeld in 29 kiesdistricten. Het aantal vaste zetels dat een kiesdistrict in het parlement krijgt staat al voor de verkiezingen vast – het is gebaseerd op het aantal kiesgerechtigden in dat district. Het gaat dus om meervoudige kiesdistricten. De verschillen tussen de kiesdistricten zijn groot – zo heeft Gotland slechts 2 afgevaardigden en Stockholm 43. De vereveningsmandaten worden verdeeld op basis van de landelijke verkiezingsuitslag. Dan wordt Zweden als één groot kiesdistrict beschouwd. Als een partij op basis van deze berekening meer zetels zou halen dan wanneer alle zetels uit de vaste kiesdistricten bij elkaar zijn opgeteld, dan heeft een partij recht op deze vereveningsmandaten.

Om in de Rijksdag te komen, moet een partij de landelijke kiesdrempel van 4 procent halen. Als dat niet lukt, dan kan een partij alsnog in het parlement komen als deze ten minste 12 procent van de stemmen in een kiesdistrict heeft gehaald. Dan doet de partij mee aan de verdeling van de vaste zetels in het betreffende kiesdistrict. In de praktijk is dit echter nog niet voorgekomen. In Zweden bestaat een semi-open lijstenstelsel. Men kan op een partij stemmen of op een kandidaat van een partijlijst. Een dergelijke kandidaat is gekozen als hij ten minste 5 procent van de partijstemmen in een kiesdistrict heeft gehaald.

Ook bij verkiezingen voor de provinciale raden bestaan vaste zetels (90 procent) en vereveningszetels (10 procent). Op provinciaal niveau bestaat een kiesdrempel van 5 procent. Bij gemeenteraadsverkiezingen wordt alleen gebruik gemaakt van vaste zetels en dan geldt geen kiesdrempel.

Omdat de landelijke, provinciale en gemeentelijke verkiezingen op één dag worden gehouden, is de opkomst (in procenten) relatief hoog te noemen. De opkomst bij de verkiezingen voor de Rijksdag is als volgt:

Jaar	Percentage
2022	84,2
2018	87,2
2014	85,8

4. Referendum

In Zweden kunnen de volksvertegenwoordigende organen op nationaal, regionaal en lokaal niveau een referendum uitschrijven. Sinds 1979 is het mogelijk om grondwetswijzigingen aan een bindend referendum te onderwerpen. Als een derde van de Rijksdagleden een verzoek tot een dergelijk referendum steunt, dan moet dat op dezelfde dag als de parlementsverkiezingen plaatsvinden. Van deze mogelijkheid is nog nooit gebruik gemaakt. Op nationaal niveau kan tevens een consultatief referendum worden gehouden, waarvan het resultaat niet bindend is. Sinds 1922 is er zes keer een nationaal consultatief referendum gehouden, voor het laatst in 2003 (over invoering van de euro). Ook de referenda op provinciaal en lokaal niveau zijn slechts raadplegend.

5. Bronnen

- Website <https://sweden.se/life/democracy/swedish-government>
- Over de constitutie: www.riksdagen.se/en/how-the-riksdag-works/democracy/the-constitution/
- Over verkiezingen: Website www.riksdagen.se/en/how-the-riksdag-works/democracy/elections-to-the-riksdag
- Detlef Jahn, 'Das politische System Schwedens', in: W. Ismayr (Hrsg.), *Die politischen Systeme Westeuropas*, Wiesbaden 2009, vierde druk, pp. 107-149.
- Engelstalige brochures zijn te downloaden van: www.riksdagen.se/en/documents-and-laws/order-and-download-in-english-and-other-languages/#english-00

Auteur: Harm Ramkema

Voor het laatst bijgewerkt op 18 januari 2024.